

A. Giddens: για τη διπλή ερμηνευτική και τη δομοποίηση

Γιάννης Στάμος

Η παρέμβαση του A.Giddens στον προβληματισμό που αναπτύσσεται στο χώρο των κοινωνικών επιστημών τις δεκαετίες του '70 και '80, συνιστά ένα συνθετικό εγχείρημα που έρχεται, κατά κύριο λόγο, να υπερβεί τους περίφημους δυισμούς υποκειμένου/αντικειμένου και κυρίως δομής/κοινωνικού πράττειν. Ο A. Giddens αντλεί, αξιοποιεί και ενσωματώνει στοιχεία από ένα πλήθος θεωρητικών παραδόσεων που αφορούν όχι μόνο στην κοινωνική θεωρία (και φιλοσοφία), αλλά και τη νεότερη φιλοσοφία των φυσικών επιστημών. Η «διπλή ερμηνευτική» και η «θεωρία της δομοποίησης» θα αποτελέσουν το προϊόν αυτής της συνθετικής προσπάθειας. Το σκληρό πυρήνα της «διπλής ερμηνευτικής» και της «θεωρίας της δομοποίησης» συνιστά η αντίληψη ότι η θεωρητική προσέγγιση του κοινωνικού υπακούει σε διαφορετικές πειδαρχίες από αυτές που επικρατούν στο χώρο των φυσικών επιστημών, για το λόγο ότι η κοινωνία, σε αντίθεση με τη φύση, υπάρχει ως τέτοια στο βαθμό που παράγεται και αναπαράγεται από τη δράση έλλογων ατόμων.

Οι άνθρωποι για τον A. Giddens είναι φορείς γνωστικής ικανότητας (know-ledgeable agents)¹ και αυτό που τους διακρίνει από τα ζώα είναι ότι κάθε φορά ξέρουν τι κάνουν και γιατί το κάνουν. Είναι αυτή ακριβώς η γνωστική ικανότητα που διαθέτουν, που τους καθιστά κοινωνικά υποκείμενα.² Αυτή η γνωστική ικανότητα του ανθρώπου είναι άρρηκτα

1. A. Giddens, *The Constitution of Society*, London, Polity Press, 1984, σ. 281..

2. A. Giddens, *New Rules of Sociological Method*, London, Polity Press, σ. 1993, 5.

συναρτημένη με την κοινωνική του δράση ή, για να το πούμε αλλιώς, οι άνθρωποι είναι δημιουργοί και φορείς εννοιών με τις οποίες συγκροτούν, εν μέρει το αντικείμενο της δραστηριότητάς τους. Και αυτό δε γίνεται τυχαία, αλλά αποτελεί εγγενές στοιχείο της συγκρότησης του αντικειμένου της δράσης τους.

Στο σημείο αυτό διασταυρώνονται η θεωρία της δομοποίησης με τη διπλή ερμηνευτική: η σύλληψη του ανθρώπου ως «έμπειρου κοινωνιολόγου»³ συνιστά, σύμφωνα με τον A. Giddens, τη λογική συνθήκη και προϋπόθεση της κοινωνικής θεωρίας.⁴ Έτσι μπορούμε να δούμε, από τη μια μεριά, την κοινωνική θεωρία να ασχολείται με θέματα τα οποία ξέρουμε, να μας μιλάει δηλαδή για πράγματα τα οποία ήδη γνωρίζουμε ως κοινωνικά υποκείμενα (πχ. η γλωσσολογία έχει ως αντικείμενό της κάτι που όλοι οι χρήστες της γλώσσας γνωρίζουν και χειρίζονται με μια εκπληκτική δεξιότητα κατά την επικοινωνία τους με τους άλλους). Και από την άλλη μεριά, πολλά από τα πράγματα που γνωρίζουμε οφείλεται στο γεγονός ότι υπήρξαν προηγούμενα αντικείμενα «κοινωνιολογικής» διαχείρισης. Για παράδειγμα δεν μπορούμε να αντιληφθούμε με κάποια επάρκεια την ιστορική διαδικασία κατίσχυσης της εθνικιστικής ιδεολογίας, τη διαδικασία δηλαδή μετατροπής της σ' έναν αδιαμφισβήτητο τρόπο σκέψης χωρίς να αναφερθούμε στο στρατηγικό ρόλο των διανοούμενων σ' αυτή τη διαδικασία.⁵

Ο άνθρωπος, σύμφωνα με τον A. Giddens, δε ζει απλά μέσα στην κοινωνία, η κατανόσή της αποτελεί αναπόσπαστο μέρος του τι είναι αυτή η κοινωνία και πώς μπορεί να αλλάξει. Για το λόγο αυτό τα κοινωνικά υποκείμενα ως «έμπειροι κοινωνιολόγοι» διαμορφώνουν και μεταβάλλουν τις «θεωρίες» τους και τη συμπεριφορά τους όχι μόνο υπό το φως των εμπειριών τους, αλλά και επειδή υιοθετούν και αφομοιώνουν τη γνώση που παράγουν οι κοινωνικές επιστήμες. Γι' αυτό και ο A. Giddens προκρίνει, στο επίπεδο της λογικής και μεθοδολογίας των κοινωνικών επιστημών, αντί του θετικισμού, αυτό που αποκαλεί διπλή ερμηνευτική. Το βασικό μέλημα αυτού του σημειώματος είναι να αναδείξει την οντολογική διάσταση της διπλής ερμηνευτικής του Giddens, διάσταση που επιτρέπει την ενσωμάτωσή της στη θεωρία της δομοποίησης που αφορά την οντολογική συγκρότηση του κοινωνικού.

3. A. Giddens, *The Constitution*, ό.π., σ. 26.

4. A. Giddens, *Social Theory and Modern Sociology*, London, Polity Press 1987, σ. 19.

5. Για τη διαχείριση/ερμηνεία της παράδοσης από τους «ειδικούς» και ειδικότερα για την παρέμβαση της εθνικιστικής ιδεολογίας στο παρελθόν βλ., αντίστοιχα, A. Giddens, *Central Problems in Social Theory*, London, Macmillan, 1979, σσ. 199-201, και, Π. Λέκκας, «Εθνικιστική ιδεολογία και παράδοση», *Διαβάζω*, 322(1994), σσ. 46-50.

Ι. Ερμηνευτική κοινωνιολογία» και ερμηνευτική (Gadamer)

Ο Α. Giddens αντικρούει τη δετικιστική πρόταση περί μιας αντικειμενικότητας κλεισμένης στον εαυτό της, ανεξάρτητης από κάθε υποκειμενικότητα τόσο του κοινωνικού υποκειμένου όσο και του ερευνητή. Η αξίωση για μια κοινωνιολογική θεωρία η οποία προβαίνει στη μελέτη της ανθρώπινης συμπεριφοράς επαγωγικά και στη βάση προηγούμενων «καθαρών» παρατηρήσεων πάνω σ' αυτή, και μάλιστα παρατηρήσεων άσχετων με τις ίδιες τις αντιλήψεις των κοινωνικών υποκειμένων, είναι ξένη και αντίθετη μ' αυτή του Α. Giddens. Για τον Α. Giddens ο κοινωνιολόγος δεν μπορεί να προσεγγίζει την κοινωνία σαν ένα φαινόμενο ανεξάρτητα από τη γνώση που διαθέτει και με την οποία το συγκροτεί ως θέμα προς έρευνα.

Ο Α. Giddens για να διατυπώσει τη «διπλή ερμηνευτική» προσφεύγει στην παράδοση της ερμηνευτικής (G. Gadamer), στην «ερμηνευτική κοινωνιολογία» (A. Schutz, H. Garfinkel, P. Winch), αλλά και στις αναλύσεις της νεότερης φιλοσοφίας της επιστήμης (K. Popper, T. Kuhn, I. Lakatos). Η ερμηνευτική κοινωνιολογία ασχολείται κυρίως με προβλήματα της γλώσσας και του νοήματος αναφορικά με την «ερμηνευτική κατανόηση» της ανθρώπινης συμπεριφοράς και, ανεξάρτητα από τις διαφορές στο εσωτερικό της, για παράδειγμα ανάμεσα στη υπαρξιστική φαινομενολογία του Schutz και την εθνομεθοδολογία του H. Garfinkel, μοιάζει να συγκλίνει σε μια μελέτη του καθημερινού κόσμου των απλών ανθρώπων.⁶

Μπορούμε να συνογίσουμε τη συμβολή της ερμηνευτικής κοινωνιολογίας στη «διπλή ερμηνευτική» του Α. Giddens ως εξής: α) οι κοινωνικοί επιστήμονες χρησιμοποιούν την ίδια γνώση με αυτή των απλών ανθρώπων (lay people) για να κατανοήσουν την κοινωνική συμπεριφορά τους. Ο πρακτικός χαρακτήρας του «θεωρητικού λόγου» των απλών ανθρώπων⁷ συνιστά το βασικό στοιχείο συγκρότησης της επικοινωνίας τους (επικοινωνία που αποτελεί και το αντικείμενο μελέτης του επιστήμονα). β) οι έννοιες των κοινωνικών επιστημών βασίζονται -ο Giddens θα γράψει ότι

6. A. Giddens, *New Rules*, ό.π., σσ. 29-60.

7. A. Giddens, *New Rules*, ό.π., σ. 35. Σύμφωνα με τον Α. Schutz όλα τα άτομα διαθέτουν ένα «απόδεμα γνώσης» ο χαρακτήρας του οποίου είναι πρακτικός, με την έννοια ότι χρησιμοποιείται από τα άτομα για να επικοινωνήσουν μεταξύ τους, χωρίς ταυτόχρονα να μπορούν να αρθρώσουν σε ένα συνεπή θεωρητικό λόγο αυτή τη γνώση.

είναι παρασιτικές⁸ στην προηγούμενη οικειοποίηση των εννοιών που χρησιμοποιούν τα κοινωνικά υποκείμενα για να νοηματοδοτήσουν τον κόσμο τους.

Από την άλλη μεριά, υπήρξε η παράδοση των επιστημών του πνεύματος (Geistenwissenschaften) η οποία, σε αντίθεση και σε αντιπαράθεση με τα δετικιστικά ρεύματα σκέυης, απέδωσε κεντρική σημασία στην έννοια του «κατανοείν» (Verstehen) κατά τη μελέτη της ανθρωπίνης συμπεριφοράς. Η κατανόηση, στις Geistenwissenschaften, αποτέλεσε μέθοδο, έναν τρόπο προσέγγισης της ανθρωπίνης συμπεριφοράς, και ως τέτοιος συναρτήθηκε με τη δυνατότητα συμμετοχής στα βιώματα των άλλων ανθρώπων μέσω της αναπαράστασης και αναβίωσης των εμπειριών τους.

Η ερμηνευτική του H.G. Gadamer ξαναθέτει το πρόβλημα της κατανόησης, αφού πρώτα μελέτησε τον Μ. Heidegger,⁹ με ένα εντελώς διαφορετικό τρόπο.¹⁰ Υπάρχει ερμηνεία για το λόγο ότι οποιαδήποτε απόφαση περί του πραγματικού αποτελεί μια σύλληψη που διενεργείται μέσα σε συγκεκριμένα σημασιολογικά πλαίσια, σε συγκεκριμένες παραδόσεις (Gadamer): παραδόσεις που εδράζονται σε συγκεκριμένες προϋποθέσεις και αναπτύσσουν συγκεκριμένες απαιτήσεις. Έτσι, για παράδειγμα, η ανάγνωση της Παλαιάς Διαθήκης από τους Αποστόλους είναι διαφορετική από αυτήν των Ραβίνων.¹¹

Για τον H.G. Gadamer η κατανόηση, που σχετίζεται με την ερμηνεία των πράξεων των ανθρώπων στο παρελθόν, «είναι η εισχώρηση (entering) μέσα σε μια άλλη παράδοση έτσι ώστε το παρελθόν και το παρόν να διαμεσολαβούν συνεχώς το ένα το άλλο.»¹² Το νόημα κάθε πράξης δεν βρίσκεται στην πρόθεση του φορέα της αλλά στη διαμεσολάβηση που διαμορφώνεται μεταξύ της πράξης και αυτών που την προσλαμβάνουν στο πλαίσιο μιας διαφορετικής παράδοσης. Κάθε κατανόηση είναι λοιπόν ιστορικά καθορισμένη και είναι κατανόηση μέσα σε ένα συγκεκριμένο

8. A. Giddens, *Social Theory*, ό.π., σ. 19.

9. Ο Μ. Heidegger υποτάσσει τις επιστημολογικές μέριμνες της ερμηνευτικής - η ερμηνευτική θεωρούμενη από το W. Dilthey ως επιστημολογία το ίδιο σεβαστή όσο και αυτή των φυσικών επιστημών - σε μια οντολογική μέριμνα: «αντί να ρωτάμε: πώς γνωρίζουμε; θα ρωτάμε: ποιος είναι ο τρόπος του Είναι αυτού του όντος που δεν υπάρχει παρά κατανοώντας;» P. Ricoeur, *Δοκίμια Ερμηνευτικής*, Αθήνα, Μορφωτικό Ινστιτούτο Αγροτικής Τράπεζας (ΜΙΑΤ), 199., σσ. 159-182.

10. A. Giddens, *New Rules*, ό.π., σσ. 62-72.

11. Paul Ricoeur, *Δοκίμια Ερμηνευτικής*, ό.π., σ. 28

12. Παράτίθεται στο A. Giddens, *New Rules*, ό.π., σ. 62.

εννοιολογικό πλαίσιο. Αφού κάθε κατανόηση ενός πχ κειμένου είναι, σύμφωνα με τον H.G. Gadamer, μια ενεργητική δημιουργική διαμεσολάβηση διαφορετικών παραδόσεων, αυτή η κατανόηση είναι μια ατέρμονη διαδικασία, δεν ολοκληρώνεται ποτέ, γιατί νέα νοήματα αποδεδμεύονται συνεχώς μέσα από αναγνώσεις που γίνονται από νέες παραδόσεις.¹³

Ο H.G. Gadamer διακηρύσσει την καθολικότητα της ερμηνευτικής που συνίσταται στο ότι δεν μπορούμε να συστήσουμε καμία μορφή έρευνας, ελεύθερης από εκείνες τις προϋποθέσεις που συγκροτούν τα πλαίσια της «παράδοσης» μέσα στην οποία σκεφτόμαστε.¹⁴ Το σχέδιο μιας επιστήμης ελεύθερης από προκαταλήψεις¹⁵ είναι, σύμφωνα με τον H.G. Gadamer, αδύνατο.

II. Η θεωρία της δομοποίησης

Με τη θεωρία της δομοποίησης ο A. Giddens συγκροτεί και οριοθετεί το αντικείμενο της κοινωνιολογίας, που είναι η παραγωγή και αναπαραγωγή της κοινωνικής ζωής ως προϊόν της ενεργητικής παρέμβασης των κοινωνικών υποκειμένων. Η θεωρία της δομοποίησης επικεντρώνεται σ' αυτό που θα λέγαμε οντολογικά ενδιαφέροντα της κοινωνικής θεωρίας, επικεντρώνεται δηλαδή σε ζητήματα της ανθρώπινης δράσης, της κοινωνικής αναπαραγωγής και του κοινωνικού μετασχηματισμού.

Μπορούμε να περιγράψουμε το εγχείρημα του A. Giddens ως μια αυστηρότερη επεξεργασία μιας πολύ γνωστής φράσης του K. Marx: «οι άνθρωποι δημιουργούν την ίδια τους την ιστορία, τη δημιουργούν όμως όχι όπως τους αρέσει, όχι μέσα σε συνθήκες που οι ίδιοι διαλέγουν, μα μέσα

13. Υπάρχει μια αξιοσημείωτη ταύτιση μεταξύ της ερμηνευτικής του H.G. Gadamer με τον στρουκτουραλισμό στο βαθμό που και οι δύο περιδωριοποιούν, κατά την ερμηνεία ενός κειμένου, την επικοινωνιακή πρόθεση του συγγραφέα του. A. Giddens, *New Rules*, ό.π., σσ. 71-72, και, *Central Problems in Social Theory*, ό.π., σσ. 40-45.

14. Ο P. Ricoeur αναφερόμενος, στο δοκίμιό του «Ερμηνευτική και κριτική των ιδεολογιών», στη διαμάχη μεταξύ του H.G. Gadamer και του J. Habermas τονίζει στον τελευταίο ότι καμία κριτική δεν μπορεί να είναι απαλλαγμένη από κάθε ερμηνευτική προϋπόθεση: «και η κριτική επίσης είναι μια παράδοση. Θα έλεγα μάλιστα ότι καταβυθίζεται μέσα στην εντυπωσιακότερη των παραδόσεων, στην παράδοση δηλαδή των απελευθερωτικών πράξεων, στην παράδοση της Εξόδου και της Ανάστασης. Ίσως μάλιστα να μην υπήρχε κανένα ενδιαφέρον πια για χειραφέτηση αν εξαλειφόταν από το ανθρώπινο γένος η μνήμη της Εξόδου, η μνήμη της Ανάστασης...» P. Ricoeur, *Δοκίμια Ερμηνευτικής*, ό.π., σσ. 273-4.

15. Για την έννοια της προκατάληψης στον H.G. Gadamer, βλ. P. Ricoeur, *Δοκίμια Ερμηνευτικής*, ό.π., σσ. 235-250.

σε συνθήκες που υπάρχουν άμεσα, που είναι δοσμένες και που κληροδοτήθηκαν από το παρελθόν.»¹⁶ Ο A. Giddens διαφοροποιείται όμως από εκείνες τις τάσεις στην κοινωνική θεωρία που τείνουν στο να ενσωματώνουν τη δράση των κοινωνικών υποκειμένων στην εμπρόθετη δράση τους, περιορίζοντας έτσι το εύρος της ίδιας και των συνεπειών της στις σκοποδετήσεις των φορέων της. Αυτές οι τάσεις, αν και σωστά ανέδειξαν την ενεργητική και παραγωγική δραστηριότητα των κοινωνικών υποκειμένων, παρέβλεψαν το γεγονός ότι τα υποκείμενα παράγουν την κοινωνία, κάτω όμως από καθορισμένες συνθήκες, ακυρώνοντας έτσι οποιοδήποτε εγχείρημα μιας δομικής ανάλυσης. Μιας δομικής ανάλυσης όμως που να μην αναπαράγει μια διαζευκτική σύλληψη δομής και δράσης.

Στην εννοιολόγηση του A. Giddens η έννοια της δομοποίησης συνεπάγεται αυτή της δυαδικότητας της δομής, όπου ο προσδιορισμός δυαδικότητα έρχεται να υπογραμμίσει τη λ ο γ ι κ ή αλληλεξάρτηση δομής και δράσης. Με την προσφυγή στην έννοια της δομοποίησης ο Giddens επιχειρεί να αναζητήσει τον τρόπο με τον οποίο η δομή συγκροτείται διαμέσου της δράσης και πως, αντίστροφα, η δράση συγκροτείται δομικά.¹⁷

Η λογική αλληλεξάρτηση δομής και δράσης υποστηρίζεται από μια κεντρική υπόθεση σύμφωνα με την οποία κάθε κοινωνικό υποκείμενο διαθέτει κάποια γνώση της κοινωνικής πραγματικότητας στην οποία ανήκει, γνώση που δεμελιώνει, αφενός τον εμπρόθετο χαρακτήρα της δράσης και, αφετέρου, την εξορδολόγησή της.¹⁸ Στο σημείο αυτό είναι απαραίτητες δύο διευκρινήσεις σχετικά με τον χαρακτήρα της γνώσης που κατέχουν τα κοινωνικά υποκείμενα και σχετικά με τον εμπρόθετο χαρακτήρα της δράσης.

Η γνώση που διαθέτουν τα κοινωνικά υποκείμενα είναι, σύμφωνα με τον A. Giddens, π ρ α κ τ ι κ ή γ ν ώ σ η. Η πρακτική γνώση (ή «πρακτική συνείδηση») είναι οτιδήποτε γνωρίζουν/ πιστεύουν τα άτομα σχετικά με τις κοινωνικές συνθήκες της δικής τους δράσης, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι μπορούν και να την εκφράσουν ως συνειδητά αρθρωμένη θεωρία. Σε κάθε κοινωνική σχέση οι συμμετέχοντες σ'αυτήν έχουν στο μυαλό τους κάποιο «ερμηνευτικό σχήμα», κάποιες κοινωνικές συμβάσεις με βάση τις οποίες επικοινωνούν. Η γνώση αυτών των κοινωνικών συμβάσεων αποτελεί όρο *cine sua non* για τη συμμετοχή του κοινωνικού υποκειμένου στις

16. K. Marx, *Η 18η Μπρυμαίρ του Λουδοβίκου Βοναπάρτη*, Αθήνα, Διαλεκτά Έργα, σ. 281.

17. A. Giddens, *New Rules*, ό.π., σσ. 25-135, *The Constitution*, ό.π., σσ. 1-37, *Central Problems*, ό.π., σσ. 49-95.

18. A. Giddens, *Central Problems in Social Theory*, ό.π., σσ. 53-59

πολύπλοκες και ποικίλες δραστηριότητες της κοινωνικής ζωής. Ο πρακτικός χαρακτήρας της γνωστικής ικανότητας των ανθρώπων εκφράζει την ικανότητά τους να ελέγχουν (monitor)¹⁹ όχι μόνο τη συμπεριφορά τη δική τους και των άλλων (την αλληλόδρασή τους), αλλά και κάτι πολύ σημαντικότερο, το ίδιο το πλαίσιο/περιβάλλον της αλληλόδρασης.

Το γεγονός όμως ότι τα άτομα ξέρουν κάθε φορά τι κάνουν και γιατί το κάνουν δεν συνεπάγεται αναγκαστικά ότι πρέπει ή μπορούν να εκφραστούν διαλογικά γι' αυτά. Για το λόγο αυτό ο A. Giddens κάνει τη διάκριση μεταξύ «πρακτικής» (practical) και «διαλογικής συνείδησης» (discursive consciousness) τονίζοντας ότι μεταξύ τους δεν υπάρχει κάποιο αζεπέραστο χάσμα, αλλά μόνο η διαφορά ανάμεσα σ' αυτό που απλά γίνεται και σ' αυτό που μπορεί να ειπωθεί.²⁰

Όλοι μας γνωρίζουμε και μπορούμε να εξηγήσουμε στον εαυτό μας και στους άλλους, αν μας το ζητήσουν, γιατί συνήθως συμπεριφερόμαστε με τον τρόπο που συμπεριφερόμαστε, χωρίς όμως αυτές μας οι εξηγήσεις να εξαντλούν τη σύλληψη αυτής της συμπεριφοράς. Και εδώ δεν αναφέρομαι στο ασυνείδητο (αυτό ενδιαφέρει την ψυχολογία) αλλά σε εκείνη τη γνώση που «εφαρμόζουμε στην παραγωγή των κοινωνικών μας επαφών, και που συνήθως δεν μας είναι γνωστή με μία καθαρά κωδικοποιημένη μορφή».²¹ Αναφέρομαι σε εκείνη τη «πρακτική» γνώση που μας επιτρέπει πχ. να συνομιλούμε με έναν άγνωστο στη στάση ενός λεωφορείου. Το μεγαλύτερο αλλά και περισσότερο πολύπλοκο, εκλεπτυσμένο και διαυγέστερο μέρος της γνώσης που διαθέτουμε είναι ενσωματωμένο στην, και συγκροτεί την καθημερινή μας πρακτική. Χωρίς αυτή την («πρακτική») γνώση θα είμασταν ανίκανοι να κάνουμε οτιδήποτε.

Επομένως, η γνώση των κοινωνικών υποκειμένων όχι μόνο δεν είναι εξωτερική και ανεξάρτητη από τη δράση τους, αλλά αντίθετα αυτή η γνώση είναι που προσδίδει νόημα στη δράση τους, που προσδίδει την ίδια την υπόστασή της. (Η έννοια της πρακτικής συνείδησης, όπως θα φανεί πιο καθαρά και παρακάτω, είναι κομβική στη συγκρότηση της θεωρίας της δομοποίησης και της διπλής ερμηνευτικής.) Το ότι τα κοινωνικά υποκείμενα είναι φορείς γνωστικής ικανότητας σημαίνει ακόμα ότι γνωρίζουν ένα

19. Ο ανακλαστικός έλεγχος (reflexive monitoring) της δράσης αναφέρεται στο σκόπιμο και εμπρόθετο χαρακτήρα της. Αναφέρεται με άλλα λόγια στη γνώση που διαθέτουν τα υποκείμενα και που εφαρμόζουν για να πετύχουν ένα συγκεκριμένο αποτέλεσμα. A. Giddens, *Central Problems*, ό.π., σσ. 57-8.

20. A. Giddens, *The Constitution*, ό.π., σ. 7.

21. A. Giddens, *Central Problems*, ό.π., σ. 58.

πλήθος στοιχείων του ευρύτερου κοινωνικού θεσμικού πλαισίου μέσα στο οποίο δρουν.²²

Η δεύτερη διευκρίνιση αφορά τον εμπρόθετο χαρακτήρα της δράσης. Ο A. Giddens ορίζοντας τη δράση(action) ως «the stream of actual or contemplated causal interventions of corporeal beings in the ongoing process of events-in-the-world»²³ και διακρίνοντάς τη από τα ενεργήματα (acts), που τα ορίζει ως τα αναγνωρισμένα (τα συνειδητοποιημένα από τους ίδιους τους φορείς της δράσης) στοιχεία ή τμήματα της δράσης (action), επισημαίνει το αδύνατο της απόδρασης του κοινωνικού υποκειμένου από τη συνεχή ροή της δράσης (action).

Η δράση εξομοιώνεται με την ικανότητα του φορέα της να μετασχηματίζει, εξισώνεται με τη δύναμη (power) που διαθέτει να παρεμβαίνει στην πορεία των γεγονότων.²⁴ Το ότι ένα άτομο «θα μπορούσε να είχε δράσει διαφορετικά» προκύπτει, λογικά, από αυτήν την έννοια της δράσης.²⁵ Η έννοια δηλαδή της δράσης δεν αναφέρεται στις προθέσεις του φορέα της, αλλά στην ικανότητά του να παρεμβαίνει, ή αν θέλει να απέχει από μια τέτοια παρέμβαση.²⁶ Γι' αυτό ο Giddens προτείνει τη λογική απεξάρτηση της έννοιας της δράσης από τον εμπρόθετο χαρακτήρα της (σημειώνοντας ότι, λογικά, η έννοια της πρόθεσης προϋποθέτει την έννοια της δράσης και όχι αντίστροφα).²⁷ Με αυτό τον τρόπο προσβάλλει αφενός οποιασδήποτε μορφής υποκειμενισμό, και αφετέρου μας εφιστά την προσοχή σε δύο ουσιαστικούς περιορισμούς της δράσης: στις αδέλπτες συνέπειές της και στις ανομολόγητες συνθήκες της.²⁸ Έτσι αναγνωρίζεται

22. Όταν κάποιος υπογράφει μια τραπεζική επιταγή, για να χρησιμοποιήσω ένα παράδειγμα του A. Giddens, όχι μόνο ξέρει τι κάνει και γιατί το κάνει, αλλά γνωρίζει ακόμα και μια σειρά από έννοιες και κανόνες όπως «πίστη», «τράπεζα», «χρήμα» κ.λπ. Άρα το να υπογράφει κάποιος μια επιταγή σημαίνει ότι διαθέτει μια σχετική γνώση περί του πράγματος, πρακτική και ad hoc στο χαρακτήρα, και όχι ότι μπορεί να περιγράψει με κάθε λεπτομέρεια το τραπεζικό σύστημα. A. Giddens, *Social Theory*, ό.π., σ. 5.

23. A. Giddens, *New Rules*, ό.π., σ. 81.

24. *Αυτόθι*, σ. 116, *Central Problems*, ό.π., σ. 88, και *The Constitution*, ό.π., σσ. 14,15.

25. A. Giddens, *The Constitution*, ό.π., σσ. 9,14.

26. Από αυτό βέβαια δεν πρέπει να συμπεράνουμε, όπως κάνουν μερικοί (A. Giddens, J. Turner, *Social Theory Today*, Polity Press, σ. 285), ότι τα κοινωνικά υποκείμενα είναι εντελώς ελεύθερα να δράσουν χωρίς κανένα περιορισμό. Ούτε, από την άλλη, να οδηγηδούμε σε μια διαζευκτική αντιπαράθεση της δομής με το «θα μπορούσε να γίνει αλλιώς» της ανθρώπινης δράσης. A. Giddens, *Social Theory*, ό.π., σσ. 220-2.

27. *Αυτόθι*, σ. 80.

28. Οι αδέλπτες συνέπειες της δράσης συνδέονται άμεσα με τις ανομολόγητες συνθήκες της δράσης διότι « στο βαθμό που αυτές οι αδέλπτες συνέπειες εμπλέκονται στην

ότι ενώ η ιστορία αποτελεί δημιούργημα της εμπρόθετης δράσης των ανθρώπων ξεφεύγει διαρκώς από κάθε προσπάθεια προσχεδιασμού και προκαθορισμού της. «Ενώ σαν φορείς δράσης δημιουργούμε τον κόσμο, η κοινωνική ζωή δεν είναι δική μας δημιουργία».²⁹

Ο A. Giddens αντιλαμβάνεται την κοινωνική ζωή ως ένα σύνολο αναπαραγόμενων κοινωνικών πρακτικών που συγκροτούν τύπους αλληλόδρασης. Τα κοινωνικά συστήματα, οι συλλογικότητες μπορούν να μελετηθούν ως συστήματα αλληλόδρασης, και σύμφωνα με την εννοιολόγηση του A. Giddens, δεν είναι οι ίδιες δομές, αλλά έχουν δομικές ιδιότητες και επομένως μπορούν να αναλυθούν δομικά. Σε αντίθεση με ό,τι θεωρούν ορισμένες σχολές της κοινωνικής θεωρίας (πχ η «ερμηνευτική κοινωνιολογία»), η παραγωγή της αλληλόδρασης δεν περιορίζεται στην παραγωγή νοήματος αλλά περιέχει τρία, διακριτά για αναλυτικούς μόνο λόγους, στοιχεία. Η αλληλόδραση παράγεται από τα μέλη της ως έχουσα νόημα, ως ηθική τάξη και ως σχέση εξουσίας.³⁰

Οι συμβάσεις, τα ερμηνευτικά σχήματα με τα οποία επιτυγχάνεται η επικοινωνία του νοήματος στην αλληλόδραση έχουν αφενός κανονιστικές πλευρές, και αφετέρου τα υποκείμενα που συγκροτούν την αλληλόδραση δεν διαθέτουν την ίδια ικανότητα επιβολής των συμφερόντων τους. Αυτό που αναγνωρίζεται κάθε φορά ως «κοινωνική πραγματικότητα» συναρτάται άμεσα με την κατανομή της εξουσίας. Η εξουσία «αποτελεί ιδιότητα της αλληλόδρασης, και μπορούμε να την ορίσουμε ως την ικανότητα να διασφαλίζουμε την επίτευξη μιας έκβασης, όταν η επίτευξή της εξαρτάται από τη δράση άλλων.»³¹

Ο Giddens περιγράφει τις δομές ως κανόνες (rules) και πόρους (resources) που εμπλέκονται στην αναπαραγωγή της αλληλόδρασης, όπου η αναπαραγωγή, και αυτό είναι πολύ σημαντικό, δεν νοείται ως μηχανική και παθητική επανάληψη, αλλά ως ενεργητική διαδικασία συγκρότησης, που επιτυγχάνεται με και συνίσταται από τη δράση ενεργών υποκειμένων.³² Οι

κοινωνική αναπαραγωγή, μετατρέπονται σε συνθήκες της δράσης», A. Giddens, *Central Problems*, ό.π., σ. 59.

29. A. Giddens, *Social Theory*, ό.π., σ. 10.

30. A. Giddens, *New Rules*, ό.π., σσ. 110,125.

31. Αυτή είναι η στενή, και σχεσιακή, έννοια της εξουσίας και συνδέεται με την ύπαρξη αντικρουόμενων συμφερόντων. Σύμφωνα όμως με την εννοιολόγηση του A. Giddens η έννοια της εξουσίας δεν συνδέεται λογικά με την ύπαρξη σύγκρουσης. Με τη πιο γενική της έννοια η εξουσία αναφέρεται στην ικανότητα της ανθρώπινης δράσης να μετασχηματίζει (transformative capacity). A. Giddens, *New Rules*, ό.π., σσ. 116-120

32. «even the daily interchanges of everyday life are not wholly prereflective, and (as is made clear in ethnomethodology) the reflexive application of «accounting procedures»

κοινωνικοί κανόνες (rules) που εμπλέκονται στην παραγωγή και αναπαραγωγή της αλληλόδρασης μπορούν να διακριθούν αναλυτικά (σύμφωνα και με τη διάκριση που κάναμε παραπάνω σχετικά με τη συγκρότηση της αλληλόδρασης) σε αυτούς που αφορούν τη παραγωγή νοήματος (σημασιολογικοί κανόνες) και αυτούς που σχετίζονται με τις κανονιστικές κυρώσεις (ηθικοί κανόνες), την ηθική τάξη δηλ. της αλληλόδρασης.³³ Η επίγνωση των κανόνων από τα κοινωνικά υποκείμενα εκφράζεται πρώτα από όλα στην πρακτική τους συνείδηση, η οποία αποτελεί τον πυρήνα της γνωστικής τους ικανότητας.

Ταυτόχρονα, τονίζοντας ο A. Giddens τη σπουδαιότητα των πόρων (resources) ως δομικών χαρακτηριστικών των κοινωνικών συστημάτων, τονίζει την σπουδαιότητα της έννοιας της εξουσίας στη θεωρία της δομοποίησης. Η εξουσία δεν αποτελεί ένα τύπο δράσης, αλλά πραγματώνεται στη δράση ως μια κοινή εκδήλωσή της, χαρακτηρίζει δηλαδή κάθε τύπο δράσης. Η εξουσία δεν είναι πόρος (resource), οι πόροι είναι τα μέσα με τα οποία ασκείται η εξουσία και αναπαράγονται οι δομές της κυριαρχίας. Οι πόροι με άλλα λόγια χρησιμοποιούνται και αναπαράγονται από έλλογα άτομα κατά τη διάρκεια της αλληλόδρασης, διαμέσου της «δυσαικότητας της δομής».

Με την έννοια της δυαδικότητας της δομής (duality of structure) ο A. Giddens υποδηλώνει ακριβώς, ότι οι δομικές ιδιότητες των κοινωνικών συστημάτων (οι κανόνες και οι πόροι) συνιστούν το μέσο και το αποτέλεσμα των πρακτικών των υποκειμένων που συγκροτούν αυτά τα συστήματα. Η κοινωνική ζωή έχει, σύμφωνα με τον A. Giddens, έναν επαλαμβανόμενο χαρακτήρα που συνίσταται στο ότι οι δομικές ιδιότητες αναδημιουργούνται συνεχώς από τα ίδια μέσα που τις συγκροτούν. Μ' άλλα, τα κοινωνικά υποκείμενα αναπαράγουν τις συνθήκες της κοινωνικής τους ύπαρξης δια μέσου εκείνων των πρακτικών που συγκροτούν αυτή την ύπαρξη. «Με τη δυαδικότητα της δομής εννοώ ότι η κοινωνική δομή συγκροτείται από την ανθρώπινη δράση και όμως είναι ταυτόχρονα το μέσο αυτής της συγκρότησης».³⁴ Η δομή «υπάρχει» τη στιγμή της συγκρότησης της αλληλόδρασης, και υπάρχει ως η αναπαραγόμενη συμπεριφορά των μελών της που έχουν συγκεκριμένα συμφέροντα και προθέσεις. Η δομή δεν είναι η ίδια η δράση των ατόμων, η πρώτη συγκροτεί και συγκροτείται από τη τελευταία.

is quite crucial to their continuity: competent social actors have shared methods of social interpretation» A. Giddens, *New Rules*, ό.π., σ. 71.

33. A. Giddens, *Central Problems*, ό.π., σ. 82.

34. A. Giddens, *New Rules*, ό.π., σ. 129.

Η γνωστική ικανότητα των ατόμων, όπως έχω ήδη αναφέρει, εδράζεται στην πρακτική τους συνείδηση, αφορά δηλαδή τη γνώση που διαθέτουν σχετικά με το τι κάνουν στην καθημερινή τους ζωή. Η δομή δεν μπορεί να υπάρξει ανεξάρτητα από αυτή τη γνώση, και όπως αναφέρει ο A. Giddens η δομή «συνεπάγεται την αποδοχή της ύπαρξης, από την πλευρά των υποκειμένων, μιας γνώσης - ως ανίχνευση της μνήμης- του "πώς θα γίνουν τα πράγματα"».³⁵ Η ίδια η έννοια της δυαδικότητας της δομής στηρίζεται πάνω στη δεμελιώδη παραδοχή ότι τα κοινωνικά υποκείμενα είναι φορείς γνωστικής ικανότητας. Ο ανακλαστικός έλεγχος (*reflexive monitoring*) της δράσης χρησιμοποιεί και ανασυγκροτεί τις δομικές ιδιότητες των κοινωνικών συστημάτων.

Η δομή επομένως δεν είναι «εξωτερική» ως προς τα κοινωνικά υποκείμενα και ως προς τη δράση που αναλαμβάνουν, ούτε συνιστά πηγή περιορισμών της ελεύθερης κατά τα άλλα δράσης των ανθρώπων. Αντίθετα μπορούμε να ισχυριστούμε ότι η δομή είναι, με μια έννοια, περισσότερο «εσωτερική» παρά «εξωτερική» ως προς τη δράση των υποκειμένων. Ακόμα, σύμφωνα με όσα είπαμε παραπάνω, η δομή δεν περιορίζει μόνο, αλλά ταυτόχρονα επιτρέπει: «δεν πρέπει να συλλάβουμε τη δομή ως εμπόδιο στη δράση, αλλά ως ουσιαστικά εμπλεκόμενη στην παραγωγή της».³⁶ Έτσι η παραγωγή και η διασφάλιση της επικοινωνίας στην αλληλόδραση επιτυγχάνεται με τη εφαρμογή από τα μέλη της κάποιων ερμηνευτικών σχημάτων τα οποία και αντλούν από ένα σύστημα σημασιολογικών κανόνων που μοιράζεται η κοινωνία στο σύνολό της. Η χρήση αυτού του συστήματος σημασιολογικών κανόνων μέσα από την εφαρμογή ορισμένων ερμηνευτικών σχημάτων αναπαράγει αυτό το σύστημα.³⁷

Αυτό όμως που είναι ιδιαίτερα σημαντικό και πρέπει να τονιστεί είναι ο τρόπος που τα κοινωνικά υποκείμενα χρησιμοποιούν και εφαρμόζουν αυτούς τους σημασιολογικούς κανόνες, κατά την παραγωγή της αλληλόδρασης. Εδώ ο A. Giddens προσφεύγει στις αναλύσεις του ύστερου L. Wittgenstein στις «Φιλοσοφικές Έρευνες» σχετικά με το *rule-following*. Σύμφωνα λοιπόν με τον L. Wittgenstein το να γνωρίζεις ένα κανόνα δεν σημαίνει να μπορείς να θεωρητικολογήεις πάνω σ' αυτόν, αλλά να ξέρεις πώς να παίζεις σύμφωνα με αυτόν. Η γνώση ενός κανόνα εμπεριέχει τη

35. A. Giddens, *Central Problems*, ό.π., σ. 64.

36. Αυτόθι, σ. 70.

37. Ας τονίσουμε εδώ παρεπιπτόντως, πως η έννοια της κοινωνικής αναπαραγωγής, στον A. Giddens, δεν ταυτίζεται καθόλου με την έννοια της κοινωνικής συνοχής. Ούτε, από την άλλη, η κοινωνική αναπαραγωγή συνεπάγεται την απουσία αλλαγής. Αντίθετα η πιθανότητα της αλλαγής αναγνωρίζεται ως εγγενής σε κάθε κατάσταση κοινωνικής αναπαραγωγής. A. Giddens, *Central Problems*, ό.π., σσ. 111-115, 215-222.

γνώση της εφαρμογής του σε νέες συνθήκες και καταστάσεις. Η λεκτική διατύπωση ενός κανόνα δεν αποτελεί παρά μια εκδοχή, μια ερμηνεία του κανόνα και τίποτα περισσότερο. Η γνώση του κανόνα εξασφαλίζει την ικανότητα σ' αυτόν που τον ακολουθεί, να ανταποκρίνεται και να επηρεάζει μια απεριόριστη σειρά από κοινωνικές καταστάσεις.³⁸

Το ίδιο συμβαίνει με τις λέξεις και με τις έννοιες που χρησιμοποιούμε στην καθημερινή μας γλώσσα. Δεν μπορούμε να περιορίσουμε τη σημασία τους σε ένα λεξικολογικό ορισμό, και αυτό όχι γιατί δεν γνωρίζουμε τον αληθινό ορισμό τους, αλλά γιατί απλούστατα δεν υπάρχει ένας τέτοιος ορισμός.³⁹ Οι λέξεις δεν περιέχουν νοήματα, το νόημα των λέξεων δεν είναι «παρόν» στη διατύπωσή τους, «υπάρχει» μόνο στη συνεχή διαδικασία της πραγμάτωσής του μέσα στους τρόπους ζωής (forms of life).⁴⁰ Εδώ ο A. Giddens εντοπίζει και τη σπουδαιότητα του έργου του Wittgenstein, που έγκειται στη σύνδεση γλώσσας και κοινωνικών πρακτικών.

Ο τρόπος με τον οποίο λειτουργεί η πρακτική συνείδηση, η γνώση δηλαδή που διαθέτουν και εφαρμόζουν τα άτομα κατά την παραγωγή και αναπαραγωγή των καθημερινών τους κοινωνικών επαφών, και στην οποία εκφράζεται η γνώση των κοινωνικών κανόνων, επιτρέπει τη διαπλοκή των κοινωνικών κανόνων με τις «μεθοδολογικές» ερμηνείες αυτών των κανόνων. Το νόημα επομένως μιας δράσης (ή μιας λέξης) παράγεται μέσα από εκείνες τις «διαδικασίες» που ακολουθούν τα υποκείμενα κατά τη διάρκεια της καθημερινής τους ζωής, έτσι ώστε να «ερμηνεύσουν» τόσο τη δική τους δράση όσο και τη δράση των άλλων. Ερμηνείες στις οποίες προβαίνουν κάθε φορά τα άτομα κατά τη διάρκεια της αλληλόδρασής τους διαπραγματεύοντας και παράγοντας έτσι το νόημά της. Ερμηνείες που ομολογούν στις προθέσεις και στα συμφέροντα των υποκειμένων που παράγουν την αλληλόδραση.⁴¹

38. «Οι κανόνες είναι διαδικασίες της δράσης (action), πλευρές της πράξης (praxis). Σε αυτό αναφέρεται ο Wittgenstein όταν επιλύει αυτό που πρώτος αυτός έθεσε ως το «παράδοξο» του κανόνα (rule) και της τήρησης του κανόνα (rule following). Δηλαδή ότι καμία δράση δεν μπορούμε να πούμε ότι καθοδηγείται από έναν κανόνα επειδή κάθε δράση μπορεί να είναι σύμφωνη με αυτόν τον κανόνα.» A. Giddens, *The Constitution*, ό.π., σ. 21.

39. A. Giddens, *Central Problems*, ό.π., σ. 68.

40. *Αυτόθι*, σ. 34.

41. Έτσι μπορούμε να καταλάβουμε αυτό που ο A. Giddens γράφει- ακολουθώντας την αντίληψη του Wittgenstein σχετικά με τη γλώσσα ως μέσο της κοινωνικής πρακτικής- πως «αυτό που δεν μπορεί να ειπωθεί» δεν είναι όπως ισχυρίζεται ο στρουκτουραλισμός το ασυνείδητο, αλλά είναι «αυτό που έχει να γίνει». «Αυτό που δεν μπορεί να ειπωθεί» κατανοείται ως πρακτική, ή για να το πούμε αλλιώς, η

III. Η διπλή ερμηνευτική

Σύμφωνα με τον A. Giddens δεν μπορεί να υπάρξει καμία μορφή έρευνας του φυσικού κόσμου, παρατήρησης της κοινωνικής ζωής ή ανάγνωσης ενός κειμένου, απαλλαγμένης από εκείνες τις προϋποθέσεις που καθιστούν το ίδιο το εγχείρημα της έρευνας, της παρατήρησης ή της ανάγνωσης δυνατό. Κάθε μορφή παρατήρησης, ακόμα και η πιο στοιχειώδης, καθίσταται δυνατή, λαμβάνει χώρα μόνο μέσα σε ένα ευρύτερο σημασιολογικό πλαίσιο. Αυτό, το σημασιολογικό πλαίσιο, είναι που επιτρέπει την ίδια τη δυνατότητα αναγνώρισης και νοηματοδότησης των φυσικών ή κοινωνικών γεγονότων ως γεγονότων. Τα σημασιολογικά αυτά πλαίσια δεν έχουν ένα περιγραφικό μόνο χαρακτήρα (πχ. αυτή η λάμψη στον ουρανό είναι ένας κεραυνός), αλλά είναι στενά συνυφασμένα με, και εμπεριέχουν εξηγητικά σχήματα (ο κεραυνός μπορεί να οφείλεται σε κάποιες φυσικές δυνάμεις ή στην οργή του Θεού).⁴²

Υπάρχει όμως μια κρίσιμη διαφορά ανάμεσα στη φύση και στην κοινωνία, η οποία συνίσταται στο ότι η πρώτη δεν αποδίδει η ίδια νόημα στον εαυτό της. Ο φυσικός κόσμος έχει νόημα μόνο για εμάς. Η φύση δεν είναι ανθρωπινό προϊόν, δε δημιουργήθηκε από την ανθρωπινή δράση. Ο άνθρωπος μετασχηματίζει τη φύση δίνοντας νόημα σ'αυτήν, διαμέσου ακριβώς αυτής της παρέμβασης. Από αυτό βέβαια δεν προκύπτει και μια διαφοροποίηση, στο τρόπο προσέγγισης της κοινωνίας και της φύσης, του τύπου «κατανόησης» (*Verstehen*) και «εξήγησης» (*Erklaren*), όπως αυτή είχε πάρει τη μορφή της στις «επιστήμες του πνεύματος» (*Geisteswissenschaften*).

Η συνεισφορά του T. Kuhn⁴³ εντοπίζεται σε αυτό ακριβώς το σημείο: στο ό,τι δηλαδή ανέδειξε ότι οι φυσικές επιστήμες δεν είναι καθόλου απαλλαγμένες από ερμηνευτικά καθήκοντα. Στις φυσικές επιστήμες η «κατανόηση» και η «ερμηνεία» αποτελούν αναπόσπαστα και στοιχειώδη χαρακτηριστικά τους, όπως ακριβώς και στις κοινωνικές επιστήμες. Αυτό που οι νεότερες φιλοσοφίες της επιστήμης κατέστησαν σαφές είναι ότι η παραδοσιακή διάκριση ανάμεσα στο *Verstehen* και στο *Erklaren* είναι, τουλάχιστον, προβληματική. Ο T. Kuhn, μαζί με την ερμηνευτική του H.G. Gadamer, κατέδειξε την πλήρη αδυναμία οποιασδήποτε επιστημονικής απόπειρας να αξιώσει για τον εαυτό της τη μοναδική πρόσβαση στην αλήθεια, αρνούμενος έτσι τη δυνατότητα της απόλυτης δεμελίωσης της

συγκρότηση της κοινωνικής ζωής από τα κοινωνικά υποκείμενα είναι αζεχώριστη από τη συγκρότηση του νοήματος της γλώσσας. A. Giddens, *Central Problems*, ό.π., σ. 34.

42. A. Giddens, *New Rules*, ό.π., σ. 85.

43. T. Kuhn, *Η δομή των επιστημονικών επαναστάσεων*, Αθήνα, Σύγχρονα Θέματα, 1987.

γνώσης. Και οι δύο αρνούνται εκείνες τις φιλοσοφίες που θεωρώντας ότι εκκινούν από ένα μηδενικό σημείο αξιώνουν το χαρακτήρα του αντικειμενικού για την κρίση τους..

Η επιστήμη, στη *Δομή των Επιστημονικών Επαναστάσεων*, δεν είναι παρά μια «δραστηριότητα επίλυσης γρίφων», διαλαμβανόμενη αποκλειστικά στο εσωτερικό ενός «παραδείγματος», εντός δηλαδή ενός σημασιολογικού πλαισίου το οποίο συντίθεται από το «σύνολο των πεποιθήσεων, των αναγνωρισμένων αξιών και τεχνικών που ασπάζονται τα μέλη μιας δεδομένης ομάδας επιστημόνων» και το οποίο ποτέ δεν αμφισβητείται. Η σπουδαιότητα της έννοιας του «παραδείγματος» συνίσταται στην ανάδειξη της ερμηνευτικής (hermeneutic) σύλληψης των πρακτικών των φυσικών επιστημών, ή για να το πούμε αλλιώς η έννοια του παραδείγματος αναφέρεται σε μια σειρά από βασικές, αδιαμφισβήτητες και θεωρούμενες ως δεδομένες παραδοχές οι οποίες συνιστούν το πλαίσιο λειτουργίας της «φυσιολογικής επιστήμης» (normal science).

Η διαφορά επομένως ανάμεσα στις φυσικές και στις κοινωνικές επιστήμες δεν αφορά την απουσία ή την παρουσία ερμηνείας ως τέτοιας. Η διαφορά έχει να κάνει με το ίδιο το αντικείμενο της κάθε μιας, στο ότι δηλαδή η κοινωνία παράγεται και αναπαράγεται, αν όχι ex nihilo, από τα ίδια τα κοινωνικά υποκείμενα ως έλλογα όντα. Η κοινωνική θεωρία επιχειρεί να ερμηνεύσει ένα κόσμο ο οποίος αποτελεί εξ αρχής αντικείμενο ερμηνείας από τον ίδιο του τον εαυτό. Αυτό που δείξαμε στο προηγούμενο μέρος (σχετικά με τη θεωρία της δομοποίησης) είναι ότι τα κοινωνικά υποκείμενα παράγουν την κοινωνία παράγοντας και αναπαράγοντας σημασιολογικά πλαίσια μέσα στα οποία οργανώνουν την εμπειρία τους.

Τα κοινωνικά υποκείμενα παράγοντας την αλληλόδρασή τους αποδίδουν σ' αυτή ένα συγκεκριμένο νόημα, και αυτό όχι τυχαία αλλά ως εγγενής πλευρά αυτής της παραγωγής. Η παραγωγή της αλληλόδρασης ως meaningful εξαρτάται από την αμοιβαιότητα της κατανόησης των πράξεων και των λόγων των άλλων, κατανόηση που επιτυγχάνεται επειδή τα μέλη της αλληλόδρασης φέρουν σ' αυτήν το ίδιο «απόδεμα γνώσης». Σε κάθε επαφή στην οποία έρχονται οι άνθρωποι, φέρουν μαζί τους ένα απόδεμα γνώσης με βάση το οποίο αναγνωρίζουν τον άλλο, και είναι ικανοί να υπολογίζουν την πιθανή απόκριση του άλλου στις δικιές τους πράξεις.

Ας σκεφτούμε για παράδειγμα την εξής περίπτωση: δύο φίλοι συναντιούνται και λέει ο ένας στον άλλο:

-«Θέλεις να παίξουμε τέννις;»

-«Εχω δουλειά». Του λέει ο άλλος.⁴⁴

Τι μπορούμε να καταλάβουμε από αυτόν τον, φαινομενικά ασυνάρτητο, διάλογο; Ακόμα και στη περίπτωση που προσφύγουμε σε λεξικό για να βρούμε, αν δεν ξέρουμε, τη σημασία των λέξεων «τένις» και «δουλειά» υπάρχει κάτι που μας διαφεύγει. Αυτό που μας διαφεύγει είναι αυτό που δεν ειπώθηκε από αυτούς που συμμετείχαν σ'αυτόν τον διάλογο, και που όμως τους είναι γνωστό. Αυτό που γνωρίζουν και οι δύο, και το οποίο τους επιτρέπει να επικοινωνούν μέσα σ'ένα συγκεκριμένο πολιτισμικό περιβάλλον χωρίς κανένα πρόβλημα, είναι ότι η εργασία προέχει του παιχνιδιού άμα τύχει και συγκρούονται μεταξύ τους.

Αυτή τη γνώση που κατέχουν τα κοινωνικά υποκείμενα και που τη χρησιμοποιούν για να δημιουργήσουν και να διατηρήσουν τις κοινωνικές επαφές τους ο A. Giddens την ονομάζει «αμοιβαία γνώση» (mutual knowledge). Η αμοιβαία γνώση είναι η γνώση των κανόνων (δηλαδή των δομικών χαρακτηριστικών) των συλλογικοτήτων, και γι' αυτό εμπλέκεται στη δομοποίηση των κοινωνικών πρακτικών. Ο όρος αμοιβαία γνώση αναφέρεται «γενικά σε εκείνη τη «γνώση» που θεωρείται δεδομένη, την οποία οι φορείς της δράσης υποδέχονται ότι και οι άλλοι κατέχουν, αν είναι «ικανά» μέλη της κοινωνίας, και την οποία χρησιμοποιούν για να διατηρήσουν επικοινωνία στην αλληλόδραση.»⁴⁵

Στο σημείο αυτό ας τονίσουμε ότι αν και η αμοιβαία γνώση θεωρείται ως δεδομένη από τα υποκείμενα τελικά δεν είναι εντελώς δεδομένη, αφού υπόκειται σε διαρκείς διαπραγματεύσεις και τροποποιήσεις σύμφωνα με τις ανάγκες και τις επιδιώξεις των υποκειμένων στη συγκυρία. Τα νοήματα παράγονται και αναπαράγονται μέσω ενός συνεχούς ανασχηματισμού των κοινωνικών συμβάσεων. Η αμοιβαία γνώση αναφέρεται στις μεθόδους που χρησιμοποιούν τα κοινωνικά υποκείμενα για να παράγουν εκείνες τις πρακτικές που συγκροτούν το πλέγμα της κοινωνικής τους ζωής.

Η παραγωγή λοιπόν του νοήματος της αλληλόδρασης εξαρτάται από την αμοιβαία γνώση που διαχειρίζονται και χρησιμοποιούν τα υποκείμενα με τη μορφή ερμηνευτικών σχημάτων για να καταλαβαίνουν τι λένε και τι κάνουν οι άλλοι. Η αμοιβαία γνώση επιτρέπει στα κοινωνικά υποκείμενα να χαρακτηρίζουν και να αναγνωρίζουν τι λένε και τι κάνουν οι άλλοι, επιτυγχάνοντας με αυτό το τρόπο την πρόθεσή τους να επικοινωνήσουν, να μεταβιβάσουν πληροφορίες. Σύμφωνα με αυτούς τους όρους, λέει ο Giddens, πρέπει να συλλάβουμε την έννοια του Verstehen: η κατανόηση δεν αποτελεί

44. Το παράδειγμα ανήκει στο Ziff. Παρατίθεται στο A. Giddens, *New Rules*, ό.π., σ. 113.

45. *Αυτόθι*, σ. 113.

μια μέθοδο με την οποία καταλαβαίνουμε τι λέει και τι κάνει ο άλλος μέσω μιας πρωταρχικής μας ικανότητας να μεταφερόμαστε στην ψυχική ζωή του. Το κατανόειν αποτελεί τη βασική οντολογική συνθήκη της κοινωνικής ζωής όπως αυτή παράγεται και αναπαράγεται από τα μέλη της. Η κατανόηση συνδέεται όχι πια με μια ιδιαίτερη μέθοδο που προσιδιάζει αποκλειστικά στις κοινωνικές επιστήμες, αλλά με τη «κοινή γλώσσα» (ordinary language), με τη γλώσσα ως μέσο της κοινωνικής πρακτικής και ως έκφραση αυτού που ο L.Wittgenstein αποκαλεί «τρόποι ζωής».⁴⁶

Αυτή η αμοιβαία γνώση προέρχεται από και συνιστά ένα μέρος μόνο εκείνων των σημασιολογικών πλαισίων που κατασκευάζουν τα κοινωνικά υποκείμενα και με τα οποία καθιστούν τον κόσμο αναγνωρίσιμο και νοητό. Τα υποκείμενα οργανώνουν την εμπειρία τους σύμφωνα με ιστορικά συγκεκριμένα σημασιολογικά πλαίσια, τα οποία δεν έχουν, όπως ήδη σημειώσαμε, μόνο περιγραφικό, αλλά και εξηγητικό χαρακτήρα. Γι' αυτό ο A. Giddens προβαίνει σε μια, πολύ σημαντική και κρίσιμη, μεθοδολογική διάκριση ανάμεσα στην αμοιβαία γνώση και σ' αυτό που ονομάζει «κοινή λογική» (common sense). Αν η αμοιβαία γνώση αφορά εκείνα τα ερμηνευτικά σχήματα με τα οποία τα άτομα κατανοούν και συγκροτούν το κόσμο τους, η κοινή λογική «περιέχει ένα λιγότερο ή περισσότερο αρθρωμένο σώμα θεωρητικής γνώσης, που χρησιμοποιείται για να εξηγήσει γιατί τα πράγματα είναι όπως είναι, ή συμβαίνουν όπως συμβαίνουν, στο φυσικό και κοινωνικό κόσμο.»⁴⁷

Αν είναι έτσι τα πράγματα τότε ανακύπτει, σύμφωνα με τον A. Giddens, ένα κρίσιμο ερώτημα: με ποια έννοια είναι η αμοιβαία γνώση, την οποία χρησιμοποιούν τα κοινωνικά υποκείμενα για να συγκροτήσουν την ίδια την κοινωνία που είναι και το αντικείμενο της κοινωνιολογικής ανάλυσης, επιδεκτική διόρθωσης υπό το φως της κοινωνιολογικής θεωρίας;⁴⁸ Η «ορθόδοξη κοινωνιολογία», το κυρίαρχο ρεύμα της κοινωνιολογικής σκέψης, βασιζόμενη σε μια φυσιοκρατική υπόθεση, θεωρεί ότι θεραπεύει τις λαθεμένες αντιλήψεις και αυταπάτες των ατόμων σχετικά με τη δράση τους, τους δεσμούς κλπ. Πρόκειται για μια αντίληψη που έχει μεταφερθεί en block στις κοινωνικές επιστήμες από το χώρο των φυσικών επιστημών. Σύμφωνα μ' αυτήν την αντίληψη οι «θετικές» επιστήμες προβαίνουν στην απομυστικοποίηση μιας σειράς προκαταλήψεων σχετικών με την οντολογία

46. Για την έννοια του Verstehen στον A. Giddens, βλ., *New Rules*, ό.π., σσ. 13, 24, 62, 85, 158.

47. *Αυτόθι*, σ. 121.

48. *Αυτόθι*, σ. 122.

του φυσικού μας κόσμου, για παράδειγμα η γη είναι στρογγυλή και όχι επίπεδη.⁴⁹

Είναι αλήθεια πως οι κοινωνικές επιστήμες γενικά, εμπλέκονται σε μια κριτική αξιολόγηση των πεποιθήσεων των κοινωνικών υποκειμένων, με ένα τρόπο όμως διαφορετικό από αυτόν των φυσικών επιστημών. Η διαφορά συνίσταται α) στο πλαίσιο μέσα στο οποίο αναπτύσσονται οι «επιστημονικές» θεωρίες και κριτικές αποτιμήσεις και β) στις πρακτικές συνέπειες αυτών των θεωριών και κριτικών. Όπως ήδη έχουμε αναφέρει οι φυσικές επιστήμες δεν είναι απαλλαγμένες από ερμηνευτικά καθήκοντα. Η κρίσιμη διαφορά εντοπίζεται στο ότι η κοινωνική θεωρία ασχολείται με έλλογα άτομα που επινοούν και είναι φορείς εννοιών, σκέφτονται πάνω στις συνθήκες που ζουν, «θεωρητικοποιούν» την εμπειρία τους και που, με δύο λόγια, οργανώνουν και αναδιοργανώνουν τη δράση τους σύμφωνα με τα σημασιολογικά πλαίσια που παράγουν οι ίδιοι. Η αμοιβαία γνώση των ατόμων ενσωματώνεται στην παραγωγή και αναπαραγωγή της κοινωνικής ζωής διαμέσου της δυαδικότητας της δομής.

«Η κοινωνιολογία, σε αντίθεση με τις φυσικές επιστήμες, βρίσκεται σε μια σχέση υποκειμένου/υποκειμένου με το «πεδίο μελέτης της», και όχι σε μία σχέση υποκειμένου/αντικειμένου. Ασχολείται με έναν προερμηνευμένο κόσμο, στον οποίο τα νοήματα που αναπτύσσονται από ενεργά υποκείμενα, εισέρχονται πραγματικά στη συγκρότηση ή παραγωγή αυτού του κόσμου. Έτσι η δημιουργία της κοινωνικής θεωρίας συνεπάγεται μια διπλή ερμηνευτική που παράλληλώς της δεν έχει πουθενά αλλού.»⁵⁰

Τα σημασιολογικά πλαίσια, που συγκροτούν οι κοινωνιολόγοι, και στα οποία αναπτύσσουν μια τεχνική μεταγλώσσα, δεν μπορούν παρά να εδράζονται στις κατηγορίες της αμοιβαίας γνώσης των υποκειμένων. Σύμφωνα με τον A. Giddens οι κοινωνιολόγοι επινοούν μια δική τους τεχνική μεταγλώσσα για τέσσερις λόγους: α) δίνει τη δυνατότητα να εκτιμήσουμε το ευρύ φάσμα των δεσμών με τους οποίους οι άνθρωποι ρυθμίζουν στο παρελθόν και ρυθμίζουν σήμερα τη συμπεριφορά τους, β) επιδιώκουν να συλλάβουν εκείνες τις πλευρές των κοινωνικών δεσμών τις οποίες τα κοινωνικά υποκείμενα γνωρίζουν μόνο πρακτικά (πρακτική συνείδηση), γ) ασχολείται με τις αδέλτες συνέπειες της ανθρώπινης δράσης και δ) μελετά τη συνύφανση των εμπρόδρων και αδέλτων συνεπειών της δράσης μέσα από τις οποίες λαμβάνει χώρα η κοινωνική αναπαραγωγή. Ας τονίσουμε εδώ ότι κανένα από αυτά τα τέσσερα καθήκοντα της κοινωνιολογίας δεν

49. A. Giddens, *Central Problems*, ό.π., σσ. 248-9.

50. A. Giddens, *New Rules*, ό.π., σ. 154.

αντιβαίνει τη θεμελιώδη αρχή σύμφωνα με την οποία τα κοινωνικά υποκείμενα είναι «έμπειροι κοινωνιολόγοι».⁵¹

Η μελέτη μιας κοινωνικής συμπεριφοράς, η παραγωγή κάποιων παρατηρήσεων της ανθρώπινης δράσης εξαρτάται και προϋποθέτει την «εμβάπτιση» του παρατηρητή σε ένα «τρόπο ζωής».⁵² Εξαρτάται με άλλα λόγια από την οικειοποίηση του ερευνητή της αμοιβαίας γνώσης, δηλαδή των ερμηνευτικών σχημάτων των κοινωνικών υποκειμένων, την δράση των οποίων μελετά. Αυτή η οικειοποίηση της αμοιβαίας γνώσης δεν σημαίνει παρά την ικανότητα του ερευνητή, για παράδειγμα του ανθρωπολόγου, να δημιουργεί σχέσεις και επαφές με τα μέλη της κοινότητας που μελετά, την ικανότητά του δηλαδή να συμμετέχει στο τρόπο ζωής τους. Στο βαθμό λοιπόν, που η συμπεριφορά των ατόμων που μελετά, αφορά διαφορετική ιστορική περίοδο ή διαφορετικό πολιτισμό, ο κοινωνιολόγος βρίσκεται αντιμέτωπος με ένα ερμηνευτικό πρόβλημα : τη διαμεσολάβηση (των) σημασιολογικών πλαισίων.⁵³

Η αμοιβαία γνώση, στο βαθμό που εμπλέκεται στην ίδια τη συγκρότηση της κοινωνικής ζωής, όχι μόνο δεν μπορεί να ειπαχθεί σε μια διορθωτική διαδικασία από την πλευρά της γνώσης που παράγουν οι κοινωνικές επιστήμες, αλλά απεναντίας συνιστά αναγκαία προϋπόθεση παραγωγής αυτής της επιστημονικής γνώσης. Από την άλλη μεριά η «ανακάλυψη» της σπουδαιότητάς της οδήγησε στην «παράλυση της κριτικής θέλησης».⁵⁴ Διαπιστώνοντας μερικοί συγγραφείς πως η αμοιβαία γνώση, οι πεποιθήσεις και οι ιδέες των κοινωνικών υποκειμένων συνιστούν συστατικό και αναπόσπαστο στοιχείο του κόσμου που μελετούν, κατέληξαν στην αποποίηση κάθε αντίληψης που θα νομιμοποιούσε μια κριτική προσέγγιση και αποτίμηση αυτών των πεποιθήσεων.

51. A. Giddens, *Social Theory*, ό.π., σσ. 1-21.

52. *Αυτόθι*, σ. 156.

53. Η διαμεσολάβηση των σημασιολογικών πλαισίων συνιστά ένα ερμηνευτικό πρόβλημα, ανεξάρτητα από το αν αυτό αφορά την κατανόηση μιας κοινωνίας του παρελθόντος, ή αφορά τη σχέση μεταξύ «παραδειγμάτων». Η κριτική που ασκεί ο A. Giddens στον T. Kuhn αφορά την ερμηνευτική σχέση που υπάρχει μεταξύ των παραδειγμάτων, που στον T. Kuhn είναι ανύπαρκτη, με την έννοια ότι τα αντιλαμβάνεται ως ξεχωριστά, κλειστά, αυτοαναπαραγόμενα συστήματα. Όλα τα παραδείγματα, σύμφωνα με τον A. Giddens, «διαμεσολαβούνται από άλλα παραδείγματα». A. Giddens, *New Rules*, ό.π., σσ. 149-151.

54. Ο A. Louch για παράδειγμα, εναρμονισμένος πλήρως με αυτή τη λογική φτάνει μέχρι το σημείο να γράφει πως οι έννοιες της κοινωνιολογίας είναι «μη αναγκαίες και εξεζητημένες». A. Giddens, *Central Problems*, ό.π., σσ. 249-251, και, *The Constitution*, ό.π., σ. 336.

Αυτή η «παράλυση», σύμφωνα με τον Giddens, προσβάλλεται εισάγοντας την αναλυτική διάκριση μεταξύ αμοιβαίας γνώσης και κοινής λογικής (common sense) στην οποία αναφερθήκαμε και παραπάνω. Αυτή η διάκριση αναφέρεται με άλλα λόγια στη διάκριση που πρέπει, σύμφωνα με τον A. Giddens, να γίνεται μεταξύ της αυθεντικότητας (authenticity) μιας πεποίθησης και της εγκυρότητας των προτάσεων που αναφέρονται σε μια οντολογία του κόσμου με τη μορφή πεποιθήσεων, σ' ένα συγκεκριμένο σημασιολογικό πλαίσιο.⁵⁵ Έτσι, κανένας διάλογος δεν μπορεί να αποκατασταθεί ανάμεσα σ' ένα σχιζοφρενή και τον θεραπευτή του, αν ο τελευταίος δεν θεωρήσει το λόγο και τη συμπεριφορά του πρώτου ως αυθεντική και αναζητήσει την εγκυρότητά της με βάση τη δική του ορθολογικότητα.⁵⁶

Αν οι κοινωνικές επιστήμες διακρίνονται από μια ερμηνευτική μέριμνα, αυτή συνίσταται στο ότι η περιγραφή της κοινωνικής πρακτικής των υποκειμένων προϋποθέτει τη γνώση από την πλευρά του κοινωνικού επιστήμονα αυτών που γνωρίζουν (τόσο πρακτικά όσο και διαλογικά) τα κοινωνικά υποκείμενα κατά τη παραγωγή της ζωής τους. Γι' αυτό και μια ερμηνευτική ανάλυση αξιώνει το σεβασμό στην αυθεντικότητα των πεποιθήσεων που αποτελούν το αντικείμενο της ανάλυσης. Αυτός είναι και ο λόγος που ο A. Giddens προτιμά τον όρο (αμοιβαία)γνώση αντί για πεποίθηση όταν αναφέρεται στο τρόπο που οι φορείς της δράσης «κινούνται» μέσα στα πλαίσια της κοινωνικής τους ζωής, αφού μια κοινωνιολογική περιγραφή της ζωής τους απαιτεί να τεθεί σε εκκρεμότητα κάθε σκεπτικισμός σχετικός με το λογικό και εμπειρικό status αυτής της γνώσης. Αυτό όμως δεν ακυρώνει και την κριτική αποτίμηση αυτών των πεποιθήσεων και συμπεριφορών που εμπλέκονται στη συγκρότηση ενός τρόπου ζωής. Η αναλυτική και μεθοδολογική διάκριση ανάμεσα στην αμοιβαία γνώση και τη κοινή λογική αναφέρεται σ' αυτή τη κριτική διάσταση της κοινωνικής θεωρίας στο βαθμό που «η κοινή λογική είναι η αμοιβαία γνώση θεωρούμενη όχι ως γνώση αλλά ως υποκείμενη σε σφάλμα πεποίθηση».⁵⁷

Για να γίνει περισσότερο κατανοητή αυτή η διάκριση ανάμεσα στην αμοιβαία γνώση και την κοινή λογική, ο A. Giddens παραπέμπει στη διαμάχη σχετικά με τη μαγεία των Azande. Αν η αμοιβαία γνώση

55. A. Giddens, *Central Problems*, ό.π., σ. 251

56. Ας σημειώσουμε παρεπιπτόντως πως η ορθολογικότητα μιας υπό μελέτη κοινωνικής συμπεριφοράς αναδεικνύεται όχι στο επίπεδο της τυπικής λογικής η οποία επιβάλλει συγκεκριμένους κανόνες ταυτότητας και αντίφασης, αλλά αν δούμε αυτή τη συμπεριφορά ως ένα στοιχείο της πρακτικής ενός συγκεκριμένου τρόπου ζωής.

57. A. Giddens, *The Constitution*, ό.π., σ. 337.

αντιπροσωπεύει τα ερμηνευτικά σχήματα που τόσο ο ανθρωπολόγος όσο και κάθε Azande χρησιμοποιεί, και πρέπει να χρησιμοποιεί για να καταλάβει τι είναι αυτή η πρακτική της μαγείας, τότε αποτελεί και το αναγκαίο μέσο για να αναγνωρίσουμε τι συμβαίνει όταν ο μάγος χρησιμοποιεί την ιδιότητά του αυτή για να προκαλέσει τον θάνατο κάποιου άλλου. Αυτό όμως δεν μας εμποδίζει, επιμένει ο A. Giddens, να ελέγχουμε εμπειρικά την εγκυρότητα εκείνης της πεποίθησης που σχετίζεται με τη πρακτική της μαγείας.

Ο A. Giddens όμως, προχωράει ακόμα περισσότερο υποστηρίζοντας πως η κριτική προσέγγιση των πεποιθήσεων και των συμπεριφορών αποτελεί αναπόσπαστο χαρακτηριστικό του λόγου των κοινωνικών επιστημών.⁵⁸ Αυτή η θέση του Giddens συνδέεται στενά: α) με τις πρακτικές συνέπειες των θεωριών των κοινωνικών επιστημών (ερώτημα που διατυπώσαμε προηγούμενα αναφορικά με τις διαφορές ανάμεσα στις κοινωνικές και φυσικές επιστήμες) και β) με τη σημασία που έχει στη σύγχρονη εποχή αυτό που ο Giddens καλεί δεσμική ανακλαστικότητα (institutional reflexivity).

Το πρώτο αναφέρεται στις συνέπειες της διπλής ερμηνευτικής. Οι έννοιες των κοινωνικών επιστημών εκφράζουν μια διπλή ερμηνευτική: επιχειρούν να ερμηνεύσουν με τη δική τους τεχνική μεταγλώσσα έναν κόσμο ο οποίος έχει αποτελέσει εξ αρχής αντικείμενο ερμηνείας από τον ίδιο του τον εαυτό. Η διπλή ερμηνευτική είναι ιδιαίτερα πολυσύνθετη στο βαθμό που η σχέση ανάμεσα στην τεχνική μεταγλώσσα της κοινωνιολογίας και στην κοινή γλώσσα (ordinary language) των κοινωνικών υποκειμένων δεν είναι μονόδρομη. Υπάρχει μια αμοιβαία ερμηνευτική (interpretative) αλληλεπίδραση μεταξύ της κοινωνιολογίας και εκείνων των οποίων η δράση συνιστά το αντικείμενό της. Τα κοινωνικά υποκείμενα είναι «έμπειροι κοινωνιολόγοι», είναι δημιουργοί και φορείς εννοιών με τις οποίες συγκροτούν τις δραστηριότητες και τους δεσμούς οι οποίοι αποτελούν το αντικείμενο των κοινωνικών επιστημών.

Οι έννοιες των κοινωνικών επιστημών δεν μπορούν να μείνουν απομονωμένες από το σύμπαν της δράσης και του νοήματος το οποίο μελετούν. Δεν μπορούν να αποφύγουν την οικειοποίηση και ενσωμάτωσή τους στην καθημερινή δράση των κοινωνικών υποκειμένων. «Το ζήτημα είναι ότι ο στοχασμός πάνω στις κοινωνικές διαδικασίες (οι θεωρίες, και οι σχετικές μ' αυτές παρατηρήσεις) εισέρχονται συνεχώς μέσα, ανακατεύονται με και επανεισχέρονται σ' εκείνο το κόσμο των γεγονότων που

58. A. Giddens, *Central Problems*, ό.π., σ. 253.

περιγράφουν.»⁵⁹ Οι κοινωνικές επιστήμες έχουν, σ' ένα πολύ σημαντικό βαθμό, εμπλακεί σε όλες εκείνες τις αλλαγές του σύγχρονου κόσμου που με τη σειρά τους έδωσαν σ'αυτές το κύριο αντικείμενό τους.

Εδώ μπορούμε να δώσουμε ένα παράδειγμα που από τη μια θα μας βοηθήσει να αντιληφθούμε τη σημασία αυτής της πρότασης, και από την άλλη θα μας επιτρέψει να συνδέσουμε την κοινωνιολογία και τη διπλή ερμηνευτική με τη δεσμική ανακλαστικότητα (*institutional reflexivity*). Η σύμφωνη με μια δετικιστική προσέγγιση προβληματική των κοινωνικών τάξεων, αντιμετωπίζει την διαμόρφωση της εργατικής τάξης ως το αποτέλεσμα των δομικών καθορισμών ενός τρόπου παραγωγής. Πρόκειται για μια «επιστημονική προσέγγιση» η οποία θεωρεί τον εαυτό της πλήρως απομονωμένο από την κοινωνία, να λαμβάνει χώρα αποκλειστικά μέσα σε κάποιο επιστημονικό κεφάλι.⁶⁰ Αυτή η αντίληψη κάνει αφαίρεση του γεγονότος ότι τα κοινωνικά υποκείμενα σκέφτονται, ερμηνεύουν την κατάσταση που τα περιβάλλει και ρυθμίζουν τη συμπεριφορά τους με βάση ιδεολογήματα που κληρονομούν, παράγουν τα ίδια ή οικειοποιούνται από το χώρο των επιστημών.

Η συνείδηση μιας κοινωνικής τάξης αποτελεί μια ιστορική δημιουργία των ίδιων των κοινωνικών υποκειμένων που διαχειρίζονται την εμπειρία τους με έναν ιστορικά συγκεκριμένο τρόπο, που με τη συνδρομή των διανοούμενων (και του L. Althusser ενδεχομένως) συγκροτούν ένα συγκεκριμένο λεξιλόγιο και ένα εννοιολογικό πλαίσιο διαμέσου του οποίου συγκροτούν την ταυτότητά τους ως τάξη. Η ιστορία των ιδεολογικών και πολιτικών συγκρούσεων στο χώρο του εργατικού κινήματος, ιστορία που σηματοδεύτηκε από μια διαρκή και επίμονη αναφορά στις «επιστημονικές» ιδέες των θεμελιωτών του, αποτελεί ένα πολύ καλό παράδειγμα αυτής της αμοιβαίας ερμηνευτικής αλληλεπίδρασης μεταξύ μιας (μαρξιστικής) κοινωνιολογίας και του κατ' εξοχήν αντικειμένου της, της εργατικής τάξης.⁶¹

Η «ιστορικότητα» είναι, σύμφωνα με τον A. Giddens, η συνείδηση μιας προοδευτικής κίνησης της ιστορίας, και συνιστά ένα βασικό χαρακτηριστικό της ζωής της σύγχρονης κοινωνίας. Πρόκειται για ένα τρόπο συνείδησης

59. A. Giddens, *The Constitution*, ό.π., σ. xxxiii.

60. L. Althusser, *For Marx*, London, 1977, σσ. 32-39, 182-193.

61. Ταυτόχρονα, όλη η προβληματική περί «ιδεολογίας ως ψευδούς συνείδησης» δεν παρέμεινε απλά σε ένα φιλολογικό επίπεδο, αλλά αποτέλεσε μια πρακτική παρέμβαση στην κοινωνία. «Το να ασκείς κριτική σε μια πεποίθηση σημαίνει (λογικά) να ασκείς κριτική σε οποιαδήποτε δραστηριότητα ή πρακτική που βασίζεται σ' αυτή την πεποίθηση, και έχει εξαναγκαστική δύναμη (ως κίνητρο), στο βαθμό που συνιστά λόγο για δράση.» A. Giddens, *The Constitution*, 340.

της ιστορίας που κινητοποιείται για να προκαλέσει κοινωνικές αλλαγές. Η δεσμική ανακλαστικότητα αποτελεί ιστορικό φαινόμενο, αφορά δηλαδή εκείνη την κοινωνία που συνειδητά παράγει και τροποποιεί τους δεσμούς της.

Η κοινωνιολογία, λέει ο Giddens, αποτελεί το κύριο μέσο μιας τέτοιας ανακλαστικής παρέμβασης. Αποτελεί το κύριο μέσο γιατί όπως είπαμε «τα πορίσματα των κοινωνικών επιστημών πολύ συχνά εισέρχονται και συγκροτούν τον κόσμο που περιγράφουν».⁶² Είναι αυτές ακριβώς οι συνέπειες της διπλής ερμηνευτικής που αποκλείουν μια θεώρηση της κοινωνιολογίας ως ένα γνωστικό εγχείρημα ουδέτερο σε σχέση με την κοινωνία, και που αντίθετα επιτρέπουν στον Giddens να γράφει: «Η κριτική θεωρία δεν αποτελεί επιλογή για τις κοινωνικές επιστήμες, την οποία μπορούν να αναλάβουν ή να εγκαταλείψουν, είναι έμφυτη στην ίδια τη φύση των κοινωνικών επιστημών».⁶³

62. A. Giddens, *Social Theory*, ό.π., σ. 20

63. Αυτόδι, σ. 71.